

عشق و تلاش (یادها - ۳۶)

خاطرات حجت الاسلام والمسلمین محمد جواد حجتی کرمانی

مشمول بر: زندگی خصوصی، دوران تحصیل و مبارزه،

دوران زندان و تبعید... (۱۳۱۱ - ۱۳۵۶)

به کوشش

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

معاونت پژوهشی

عنوان و نام پدیدآور	عشق و تلاش (خاطرات حجت الاسلام و المسلمین محمدجواد حجتی کرمانی): مشتمل بر زندگی خصوصی، دوران تحصیل و مبارزه، دوران زندان و تبعید ... (۱۳۱۱-۱۳۵۷).
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	و، ۶۴۹ ص.: مصور (بخشی رنگی).
فروست	یادها: ۳۶.
شابک	ISBN: 978 - 964 - 212 - 436 - 7
موضوع	حجتی کرمانی، محمدجواد، ۱۳۱۱- / حجتی کرمانی، محمدجواد، ۱۳۱۱- - خاطرات / مجتهدان و علما - - ایران - - سرگذشتنامه
شناسه افزوده	مؤسسه چاپ و نشر عروج.
رده‌بندی کنگره	BP ۵۵/۳ ح ۳۳ د ۲
رده‌بندی دی‌سی	۲۹۷ / ۹۹۸
شماره کتبشناسی ملی	۴۲۲۰۵۰۹

کد / م ۹۵۲

مؤسسه چاپ و نشر عروج

عشق و تلاش

(خاطرات حجت الاسلام و المسلمین محمدجواد حجتی کرمانی مشتمل بر زندگی خصوصی، دوران تحصیل و مبارزه، دوران زندان و تبعید ... (۱۳۱۱-۱۳۵۷))

تهیه و تنظیم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) - معاونت پژوهش

طراح جلد: رضا گنجی

ناشر: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۱۵۰۰ تومان

• فروشگاه شماره یک: خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخر رازی، پاساژ ظروفچی، تلفن: ۶۶۴۹۳۰۸۱ - دورنگار: ۶۶۴۰۰۹۱۵

• فروشگاه شماره دو: خیابان انقلاب، چهار راه حافظ، تلفن: ۶۶۷۰۱۲۹۷

• مراکز پخش: امور نمایندگیها و نمایشگاهها، تلفن: ۶۶۴۰۴۸۷۳

• امور سفارشات و بازرگانی، تلفن: ۶۶۴۸۹۱۶۰

• فروشگاه مجازی مؤسسه عروج www.oroujpub.com

فهرست مطالب

پیش درآمد.....	۱
سرآغاز.....	ج
محمد جواد حجتی کرمانی در چند سطر.....	هـ

بخش اول: زندگانی شخصی

دوران کودکی و نوجوانی.....	۳
دوران تحصیل در کرمان.....	۸
درگیری با شهردار کرمان و بازداشت در شهربانی.....	۱۹
نماز جمعه کرمان در زمان شاه به امامت مرحوم آیت الله صالحی کرمانی.....	۲۲
دو سید بزرگوار: امام جمعه کرمان و عالم برجسته زرنند.....	۲۳
تأسیس نخستین مدرسه جامعه تعلیمات اسلامی در کرمان همزمان با تکفیر شیخیه!.....	۲۵
تبعید دکتر مظفر بقایی به جزیره هرمز و اجتماع عظیم مسجد جامع کرمان.....	۲۶
خاطره دیگر.....	۲۸
مجالس باشکوه و خطبای نامی در کرمان.....	۲۹
مقابله آرام مرحوم فلسفی با شیخیه.....	۳۱
خاطره دیگر.....	۳۱

۳۲	خاطره دیگر.....
۳۳	نخستین سفر به تهران و قم با برادر علی آقا.....
۳۷	سفر سبزوار با آقای سید محمدخلیل قوام.....
۳۹	رحلت پدر در سال ۱۳۳۷ ش.....
۴۴	داستان ازدواج‌های ناکام من.....

بخش دوم: دانستنی‌هایی از کرمان

از مشروطیت تا دوران پهلوی

۵۱	نقش کرمان در نهضت مشروطیت و پس از آن.....
۵۲	شرکت آیت‌الله حاج میرزا محمد رضا احمدی کرمانی در مجلس مؤسسان.....
۵۳	تحلیلی از مواضع سیاسی آیت‌الله کرمانی، آیت‌الله کاشانی و شهید مدرس.....
۵۵	تبعات کشف حجاب در کرمان.....
۵۷	روحانیت کرمان پس از شهریور ۱۳۲۰.....
۵۹	روابط روحانیت کرمان با رژیم محمد رضا شاه پس از شهریور ۱۳۲۰.....

بخش سوم: خاطرات قم ۱۳۰۷-۱۳۰۸-۱۳۰۹ (ش)

۶۵	سفر به قم و تهران و ملاقات با شهید نواب صفوی.....
۶۷	گزارشی از دوران تحصیل در قم.....

بخش چهارم: نگاهی از منظر سیاسی به:

حوزه علمیه قم بعد از شهریور ۱۳۲۰ تا فوت آیت‌الله بروجردی (۱۳۴۰ ش)

۷۳	ورود آیت‌الله بروجردی به قم و اقتدار حوزه علمیه قم.....
۷۴	روابط آیت‌الله بروجردی و علمای مذهبی با محمد رضا شاه پس از شهریور ۱۳۲۰.....
۷۶	حوزه علمیه قم و فعالیت‌های سیاسی.....
۷۸	ماجرای بیرون کردن فدائیان اسلام از حوزه علمیه قم.....

- ۸۰..... روزی که شهید نواب به حجره ما آمد.....
- ۸۲..... صحنه‌ای دیگر از عکس‌العمل آیت‌الله بروجردی در برابر فدائیان اسلام.....

بخش پنجم: تجزیه و تحلیل پاره‌ای از وقایع سیاسی ایران

- ۸۷..... نظری به آثار و نتایج حرکت فدائیان اسلام.....
- ۹۰..... موضع - وزه علمیه در قبال آیت‌الله کاشانی و جریان ملی شدن نفت.....
- ۹۴..... روحانیت - حزب توده.....
- ۹۶..... جریان ۲۸ مرداد و عکس‌العمل مرجعیت و علما.....
- ۹۹..... تلقی‌های متضاد، دگرگونی و سقوط.....
- ۱۰۲..... وضعیت حوزه علمیه - م. و مجامع مذهبی بعد از ۲۸ مرداد ۱۳۳۲.....
- ۱۰۵..... نقش برجسته آیت‌الله خمین - اشاره به سوابق ایشان.....
- ۱۰۹..... دیدار با حاج آقا روح‌الله در رابطه با نواب و نفوی.....
- ۱۱۱..... روانشناسی عدم تشکّل علما و مراجع.....

بخش ششم: رحلت آیت‌الله بروجردی و حوادث دهه ۴۰

- ۱۱۵..... وفات آیت‌الله بروجردی.....
- ۱۱۷..... حوادث دهه ۴۰ و اوضاع سیاسی - اجتماعی ایران بعد از فوت آیت‌الله بروجردی.....
- ۱۱۹..... از لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی تا فرمانده شاه.....
- ۱۲۸..... حمله به مدرسه فیضیه و وقایع ۱۵ خرداد ۱۳۴۲.....
- ۱۳۰..... موقعیت مراجع تقلید قم و نجف بعد از فوت آیت‌الله بروجردی.....
- ۱۳۳..... مروری بر واقعه ۱۵ خرداد ۱۳۴۲.....
- ۱۳۵..... هجرت دسته جمعی علمای ایران به تهران به پشتیبانی از آیت‌الله خمینی.....
- ۱۳۶..... مذاکره نماینده علما با شاه.....
- ۱۳۸..... اشاره‌ای به نقش روحانیت و نیروهای سیاسی در نهضت اسلامی.....

- کابیتولاسیون و تبعید امام خمینی به ترکیه ۱۴۰
- قتل منصور آغاز فاز جدید نهضت اسلامی ۱۴۱
- نظر متفاوت امام خمینی و نواب صفوی درباره ترور سران رژیم ۱۴۲

بخش هفتم: کرمان و نهضت اسلامی

- اشاره‌ای به سوابق ۱۴۷
- جلسات جوانان کرمان، هسته مرکزی نهضت اسلامی در کرمان ۱۵۰
- چاپ ر بخش اعلامیه‌های امام خمینی در کرمان ۱۵۷
- حادثه کرمان (پیام امام خمینی ۱۵۸

بخش هشتم: حزب ملل اسلامی

- اشاره‌ای به تأسیس حزب ملل اسلامی و نقش آن در تحولات انقلابی ایران ۱۶۵
- آشنایی من با آقای سید کاظم موسوی بجنوردی ۱۶۶
- اهداف و راهکارهای مبارزاتی حزب ملل اسلامی ۱۶۹
- تنوری حکومتی حزب ملل اسلامی ۱۷۱
- چگونگی کشف حزب ملل اسلامی ۱۷۳
- درگیری مسلحانه در کوه‌های شاه‌آباد (دارآباد) ۱۷۵
- چگونه از کشف حزب خبردار شدم؟ ۱۷۶

بخش نهم: دوران زندان

- سه دوره زندان: ۱۸۱
- دوره اول زندان (دوران چهار ماهه، بهمن ۱۳۴۳ - اردیبهشت ۱۳۴۴) ۱۸۱
- گرایش‌ها و گفتگوها در زندان ۱۸۶
- دیدگاه‌های آیت‌الله طالقانی و مهندس بازرگان ۱۸۷
- همانگی‌ها و رقابت‌های زندانیان ۱۸۹

- دوره دوم زندان (ده ساله = ۱۳۵۴ - ۱۳۴۴)..... ۱۹۲
- زندان‌های دوره اول تهران..... ۱۹۳
- جریان‌ات عادی و مسائل عمومی زندان..... ۲۰۲
- روابط زندانیان و تقسیم‌بندی امور زندان..... ۲۰۶
- گرایش‌ها، هماهنگی‌ها و رقابت‌ها در زندان..... ۲۰۷
- گفتگوها و مجازات زندان..... ۲۰۸
- مهم‌ترین مباحث علمی و سیاسی و بین‌المللی مطرح در زندان..... ۲۱۱
- کمونست‌ها و تحلیل‌های نهضت اسلامی..... ۲۱۳
- پدیده شک و تردید..... ۲۱۴
- فضای فکری و نقش «رؤیای آزاد» و التقاط..... ۲۱۵
- چند واقعه فراموش‌نشده از دوران زندان..... ۲۲۵
- شهادت آقای سعیدی و فوت ناگهانی یک دای..... ۲۲۶
- فرار ناکام گروه جزئی، یورش خشن مأموران و اعتصاب غذای زندانیان..... ۲۲۶
- آخرین ساعات در زندان شماره ۳ قصر..... ۲۲۸
- از «قصر» تهران به «دژ» برازجان..... ۲۳۰
- ورود به «دژ» برازجان..... ۲۳۲
- موج تبعید به زندانهای کشور..... ۲۳۲
- گزارش ایام «دژ»..... ۲۳۳
- زندان کرمان (۱۳۵۲ - ۱۳۵۰)..... ۲۳۷
- از برازجان به کرمان:..... ۲۳۷
- «دارالتأدیب!» کرمان..... ۲۳۸
- عفو عمومی سال ۱۳۵۰ به مناسبت جشن‌های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی..... ۲۴۲
- زندانهای تهران (۱۳۵۴ - ۱۳۵۲)..... ۲۴۳

از کرمان به تهران..... ۲۴۳

ممنوعیت نماز صبح!..... ۲۴۸

بخش دهم: پس از آزادی

روزی که از زندان آزاد شدم..... ۲۵۵

در جستجوی منزل آیت‌الله سید رضا صدر..... ۲۵۷

استقبال به سوی آیت‌الله صدر..... ۲۵۸

دیدار مادر پس از ده سال زندان..... ۲۵۹

دیدار با شهید باهنر..... ۲۶۰

دیدار با شهید بهشتی..... ۲۶۰

دیدار با آیت‌الله طالقانی..... ۲۶۰

با اتوبوس با مادرم به سوی کرمان..... ۲۶۱

مسافرت‌های بعد از زندان: قم - اهواز - مشهد - ارد و کرمان..... ۲۶۲

آخرین ازدواج در کرمان و ثمره آن..... ۲۶۵

ماه رمضان در مسجد جویستان - نیاوران..... ۲۶۷

نگاهی به گردهمایی‌های علنی و غیرعلنی مبارزان و فعالان سیاسی مذهبی..... ۲۶۸

دیدار با دکتر شریعتی..... ۲۷۷

اشاره‌ای به پاره‌ای از فعالان سیاسی، ملی و مذهبی..... ۲۸۰

دکتر مظفر بقایی کرمانی و حزب زحمتکشان..... ۲۸۱

بخش یازدهم: دوران تبعید (۱۳۵۷ - ۱۳۵۶)

مرگ زندگی‌ساز..... ۲۸۷

سخنرانی‌های چهلیم مرحوم حاج آقا مصطفی خمینی (ره)..... ۲۸۸

تبعیدهای موج اول..... ۲۸۸

- قیام خونین ۱۹ دیماه ۵۶ قم و تبعیدهای موج دوم ۲۹۲
- نکته مهم برای تحلیل تاریخی ۲۹۳
- تبعید آیت‌الله خامنه‌ای به ایرانشهر ۲۹۳
- واقعه آن شب دلهره‌آور ۲۹۵
- از ایرانشهر به سنندج ۲۹۷
- دو روایت راست و دروغ از ایام تبعید من و آیت‌الله خامنه‌ای ۲۹۸
- روایت اول از آقای ناطق نوری ۲۹۸
- روایت دوم از آقای سب ۲۹۹
- دستگیری در سنندج ۳۰۴
- یادی از مرحوم حاج آقا مصطفی - ج آخوند کرمانشاهی ۳۰۵
- یادی از شادروان کاک احمد مفتی‌زاده - آلمان‌های او ۳۰۶
- گشت و گذار در تبعید ۳۰۸
- تجدید دیدار با آیت‌الله خامنه‌ای در ایرانشهر ۳۱۰
- از سنندج به جیرفت ۳۱۱
- ۱۷ شهریور ۵۷ در تهران ۳۱۲
- دستگیری و زندان ۴۰ روزه ۳۱۳
- از زندان تهران به جیرفت کرمان ۳۱۵

بخش دوازدهم: پا به پای انقلاب در کرمان ۱۳۵۷

- پایان تبعید و بازگشت به کرمان ۳۱۹
- اقامه نماز جمعه در کرمان با اشاره به سابقه آن ۳۲۰
- یادی از شهدای انقلاب در کرمان ۳۲۱
- پیشگیری از درگیری خونین ۳۲۲

تلفن آیت‌الله پسندیده؛ دعوت برای استقبال از امام خمینی..... ۳۲۴

از تهران به کرمان - ۲۲ بهمن ۵۷ در یزد!..... ۳۲۷

پیوست‌ها

پیوست ۱- تحلیل کوتاهی از آخرین عوامل سقوط رژیم سلطنتی..... ۳۳۱

پیوست ۲- نگاهی به گروه‌ها و شخصیت‌های مذهبی و سیاسی..... ۳۳۹

روحانیت..... ۳۳۹

فدائیان اسلام..... ۳۴۲

نهضت آزادی ایران..... ۳۴۲

گروه نخشب (سرسالارستان‌های خداپرست)..... ۳۴۳

حزب برادران شیراز..... ۳۴۴

گروه‌ها و جمعیت‌ها:..... ۳۴۵

جرائد و مجلات..... ۳۴۵

دکتر شریعتی و سوسیالیسم:..... ۳۵۲

پیوست ۳- انقلاب اسلامی از آرمان تا واقعیت..... ۳۵۵

پیوست ۴- حادثه‌ای در کرمان..... ۳۶۱

حادثه‌ای در کرمان (به نقل از کتاب نهضت امام خمینی)..... ۳۶۲

پیوست ۵- متن سخنرانی حقیر در مسجد اعظم قم..... ۳۶۵

تذکر و تشکر..... ۳۶۵

اجتماع عظیم، نمودار حیات اسلامی ملت ایران..... ۳۶۶

الطاف خفیه و نفحات رحمانیه..... ۳۶۶

تجلی الطاف خفیه و نفحات رحمانیه در مرگ حاج آقا مصطفی خمینی (ره)..... ۳۶۸

دعوت از عموم طبقات برای استماع بیانات آیت‌الله خمینی..... ۳۶۹

بخشی از پیام حضرت آیت‌الله خمینی: تشکر و گلایه از علما و روشنفکران..... ۳۷۰

۳۷۱.....	حضرت آیت الله خمینی: اسلام را به تمام ابعادش روحانیون حفظ کرده‌اند
۳۷۲.....	گله از علما: دانشگاهی‌ها و کسانی را که برای اسلام کار می‌کنند به عنوان کافر و مرتد
۳۷۶.....	دعوت به «احسن» و پرهیز از اختلاف
۳۷۷.....	دعوت به آرامش و کنترل شعارها
۳۷۸.....	خواسته‌ها را از خدا می‌خواهیم
۳۷۸.....	مواد قطعه می‌...
۳۸۰.....	درخواست مراعات
۳۸۰.....	تحلیلی در مورد اسم بهلم حاج آقا مصطفی
۳۸۵.....	پیوست ۶: مشق و سیاه مشق
۳۹۲.....	یادآوری و سپاس‌گزاری

اشاره به زندگی‌نامه اعلام

۳۹۹.....	زندگینامه کوتاه اعلام
۴۰۵.....	وقایع اتفاقیه

اسناد

۴۳۹.....	نامه‌ها و اظهار نظرهای امام خمینی (ره) درباره محمدجواد حجتی
۴۴۳.....	اسناد زندان و تبعید به روایت ساواک و شهربانی
۵۰۹.....	گزیده‌ای از اسناد ایام تبعید
۵۳۵.....	نمونه‌ای از اعلامیه‌های قبل از پیروزی انقلاب اسلامی
۵۴۳.....	ضمیمه اسناد
۵۴۳.....	تقریرات درس امام خمینی (ره)

گزیده نامه‌ها و یادداشت‌های زندان

۵۵۷.....	سال‌های دور
----------	-------------

سال‌های زندان و تبعید ۵۷۰

تصاویر

تصاویر سالهای اولیه ۶۳۹

تصاویر سالهای دور ۶۴۶

گزیده ای از اساتید و دوستان ۶۵۹

تصاویر یادآور ۶۶۱

تنی چند از یاران زندان ۶۶۵

تصاویر ایام انقلاب ۶۷۵

تصاویر گوناگون (پیش و پس از پیروزی انقلاب اسلامی) ۶۸۴

سخن پایانی ۶۹۱

نما ۵۴

اشخاص ۶۹۵

اماکن، سازمانها، نهادها و ۷۱۹

نمایه کتب، روزنامه، مجلات ۷۲۹

پیش درآمد

مطالعه تاریخ از زبده و قله تاریخ سازان، چنان شیرینی و لذتی دارد که در انواع دیگر تاریخ نگاری ها کمتر می توان آن را تجربه کرد. پدیده انقلاب اسلامی که در دهه های چهل و پنجاه شمسی به دست ملیون ها ایرانی با رهبری امام خمینی شکل گرفت و به پیروزی رسید رخدادی منحصر به فرد در تاریخ سرزمین ماست که سازندگانش هزاران هزار خاطره از فراز و فرود آن به حافظه سپرده اند و چنانچه آن خاطرات از سینه ها به صحیفه ها منتقل گردد بخش بزرگی از تاریخ انقلاب اسلامی متولد شده است؛ تاریخی که شنیدنش لذت بخش است و شیرین.

گروه تاریخ مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) با اعتقاد به پایه گذاری تاریخ نویسی انقلاب اسلامی بر دیده ها و شنیده های واقعی حاضران و دغدغه های آنان که بار عظیم انقلاب را بر دوش کشیدند و دشواری ها و نامایمات جاسر سایی را در راه پیروزی آن بر جان خریدند، ضبط و ثبت خاطرات این تاریخ سازان را در شمار برنامه های اصلی خود گنجانده و بر آن است تا پس از تنظیم و تدوین آنها، با رعایت اصول علمی و امانت داری و بدون هیچ گونه داور، خیل عظیم مخاطبان در زمان حال و آینده را از جزئیات این بخش تاریخ ایران بهره مند گرداند.

آنچه پیش روست خاطرات حجت الاسلام والمسلمین محمد جواد حجتی کرمانی

است که با گشودن صفحه دل، یادمانده‌هایی از حدود نیم قرن زندگی سیاسی - اجتماعی خود را روایت کرده است.

حجتی کرمانی گفته‌های خود را از کرمان و پدرش آغاز و پس از ذکر چند خاطره از مبارزات فدائیان اسلام و محیط حوزه علمیه قم در دهه ۳۰، دوران تحصیل و پیوستن خود به نهضت امام خمینی را مورد توجه قرار داده و آنگاه از حزب ملل اسلامی و دوران ده ساله زندان و نیز وقایع منتهی به پیروزی انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ سخن گفته است.

راوی، عده سال‌های انقلاب اسلامی را از دهه ۴۰ در کرمان و تهران به خاطر سپرده و درباره هر کدام خاطره‌ای و احیاناً تحلیلی دارد. او از سال‌های پرماجرایی این دهه، شکل‌گیری جریان‌های مبارز مسلمان، حزب ملل اسلامی، کشف حزب و دستگیری و محاکمه و محکومیت آنان و اعضای آن و دوران زندان خودش در تهران و برازجان و کرمان و نیز دوران تبعید به استان شهر و سندج و جیرفت و حوادث متنوع سال‌های ۵۶ و ۵۷ و... گفته‌های فراوان و قابل توجهی دارد.

با امید به روشن شدن هر چه بیشتر زوایای تاریخ انقلاب بزرگ اسلامی ایران و با تشکر از حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین حجتی که با این اثر ارزشمند را تدوین، بازخوانی و تصحیح نموده و در اختیار این مؤسسه قرار دادند.

معاونت پژوهشی

سرآغاز

مجموعه حاضر، بازوی می‌برم، با ویراستاری ۱۴ باره خاطرات شفاهی اینجانب است که در سال ۱۳۷۲ با عنایت و حمایت رسته تنظیم و نشر آثار امام خمینی رضوان‌الله علیه، طی حدود ۲۰ جلسه به صورت سؤا و جواب، ضبط ویدئویی شده و پس از استخراج و نگارش اولیه، با وسواس فراوان با شکر حاضر تنظیم و تبویب و نگارش نهایی شده است.

در فاصله متجاوز از ۲۰ سال از ضبط تا چاپ و انتشار این اثر، حقیر با بازخوان پیاده شده نوارها به حذف و اضافه‌های چشمگیری دست زده‌ام که در نتیجه، آنچه در این صفحات آمده با آنچه در نوار ویدئویی ضبط شده، به خصوص در مورد «اضافات»، تفاوتی محسوس دارد^۱ و گمان می‌برم برای پژوهندگان «تاریخ شفاهی»، نشر خام و ویراستاری نشده مجموعه اولیه و نیز تماشای تصویر گفتگوها، حالی از فایده نباشد....

در اینجا بر خود فرض می‌دانم که از برادران پژوهنده فرهیخته‌ام، جناب آقای دکتر محسن بهشتی سرشت و جناب آقای دکتر حمید بصیرت‌منش که پرسش‌ها و پاسخ‌ها

۱. یادآوری این نکته خالی از لطف نیست که ویراستاری‌های مکرر و وسواس‌گونه حقیر، بیش از ۱۰ برابر صفحات پیش‌رو، اوراق «پشت صحنه» دارد. ببینید بر «دفتریان» چه گذشته است!...

با لطف و تلاش پیگیرانه آنان و با همکاری جناب آقای اصغر میرشکاری صورت پذیرفت، تشکر کنم و نیز از آقای داود رضایی که در مراحل نهائی زحمات پیگیری را مجدانه به عهده داشتند و نیز سرکار خانم مرضیه رهنما و خانم معلمی که در مراحل گوناگون ویراستاری نفس گیر این مجموعه، با صبر و حوصله، دل مشغولی ها و وسواس های خسته کننده این حقیر را از جان و دل پذیرا شدند، بویژه آقای دکتر بصیرت منلی که آخرین بازبینی این اثر را انجام دادند، و آقای امید رضائی که زحمت استخراج نمایه را به عهده داشتند سپاس گو باشم.

و به حکم «مقدمه» این مقدمه کوتاه را به نام برادر ادیب اریب بزرگوار ارجمندم، حضرت حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمدعلی خسروی دامت برکاته به پایان می برم که مراحل نهائی فراهم سازی اثر حاضر را مرهون لطف و محبت بی پایان ایشان و همکاران سخت کوش و عارفه مند مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) هستم. شکرالله سعیه و سعیم...